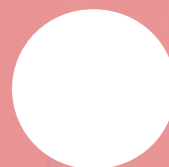

Erfgoed Brussel

36

Herfst 2022

A vintage photograph of a Brussels street scene, likely from the 1940s, showing people in period clothing. The image is overlaid with a large white letter 'U'. The scene includes a street lamp, a building with a dome, and a group of people in the background.

urban.brussels

Dossier

STADSGEZICHTEN

Uitzichten, landschappen en stadsgezichten als erfgoedkwestie

De opdracht van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen

AURÉLIE AUTENNE

ARCHITECTE, SECRETARIS VAN DE KONINKLIJKE COMMISSIE VOOR MONUMENTEN EN LANDSCHAPPEN

CHRISTIAN FRISQUE

STEDENBOUWKUNDIGE EN ARCHITECT, LID VAN DE KONINKLIJKE COMMISSIE VOOR MONUMENTEN EN LANDSCHAPPEN

In Brussel bestaan verschillende instrumenten om het behoud van het erfgoed in de stadsontwikkeling te integreren. Het gaat om vrijwaringsmaatregelen (bescherming of inschrijving op de bewaarlijst) voor monumenten of landschappen, al dan niet gekoppeld aan vrijwaringszones (in sommige gevallen Unesco-bufferzones), een opname in de inventaris, het afbakenen van gebieden van culturele, historische, esthetische waarde of stadsverfraaiing (GCHEWS) of reglementaire plannen waarin de erfgoeddimensie wordt geïntegreerd, zoals de Zonale Gemeentelijke Stedenbouwkundige Verordening (ZGSV) enz.

Deze maatregelen bieden verschillende gradaties van bescherming en zijn gekoppeld aan specifieke procedures en regels waaraan de projecten worden onderworpen, rekening houdend met de bepalingen van het Brussels Wetboek van Ruimtelijke Ordening (BWRO), planologische voorschriften of stedenbouwkundige reglementen. De verplichting om het advies van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen (KCML) in te roepen werd eveneens vastgelegd in het BWRO.

Zo worden aanvragen van stedenbouwkundige vergunningen voor projecten in een vrijwaringszone van een beschermd goed onderworpen aan het niet-bindend advies van de KCML wanneer die projecten de uitzichten naar en vanaf dat goed wijzigen.¹

Beschermingen die voor 1993 van kracht werden, het jaar waarin de gewestelijke erfgoe-

dordonnantie werd goedgekeurd, gingen niet gepaard met de afbakening van vrijwaringszones. Het betreft hier onder meer de meeste kerken in het gewest. In haar memorandum 2019-2024 stelde de KCML overigens voor om systematisch een vrijwaringszone rond alle beschermde goederen (bv. met een straal van 50 meter) in te stellen en dit dus ook toe te passen op die oudere beschermingen.

Voor het hele gewest wordt in het Gewestelijk Plan voor Duurzame Ontwikkeling (GPDO), dat in 2018 werd goedgekeurd en het ruimtelijk beleid van de Brusselse regering tot 2040 uittekent, een netwerk van structurerende erfgoedassen (stadsboulevards, oude steenwegen, brede met bomen omzoomde lanen,...) in kaart gebracht. Deze elementen van gewestelijk belang moeten worden opgewaardeerd en hierbij moet bijzondere aandacht worden besteed aan hedendaagse ingrepen die rekening houden met hun topografie en geschiedenis.

Van de bestaande instrumenten die het behoud van een kwaliteitsvolle omgeving in de onmiddellijke nabijheid moeten waarborgen, bieden de vrijwaringszones rond beschermd erfgoed en de ZGSV's aan de KCML de meeste slagkracht. Daarnaast bestaan er echter geen specifieke instrumenten of bepalingen waarmee ook ruimere stadsgezichten met erfgoedwaarde samen met de architectuur en stedelijke morfologie kunnen worden gevrijwaard of opgewaardeerd, ook niet als het om beschermd erfgoed gaat.

1. Zie het artikel van Harry Lelièvre en Catherine Leclercq in deze publicatie.

Een groot aantal gebouwen, wegen of wijken met erfgoedwaarde kreeg tot op vandaag nog geen erkenning als erfgoed. Toch vertegenwoordigen ze diverse typologieën die op uitzonderlijke wijze het Brusselse landschap met rijke en gevarieerde details vormgeven.

DE EVALUATIE VAN DE UITZICHTEN, EEN *MUST* VOOR DE KONINKLIJKE COMMISSIE VOOR MONUMENTEN EN LANDSCHAPPEN

Het behoud en beheer van perspectieven en vergezichten vanuit de publieke ruimte naar bebouwde of landschappelijke elementen met een sterke identiteitsvormende waarde, alsook het tot hun recht laten komen van uitzichten op bepaalde opmerkelijke erfgoedwijken, zijn de essentiële doelstellingen van een strategie voor de inrichting van stadslandschappen en voor de kwaliteit van de stedelijke leefomgeving.

Het evalueren van de impact van een project op vergezichten of op strategische gezichtspunten in de stad is evenwel geen eenvoudige oefening, niet in het minst omwille van het heuvelachtige Brusselse landschap. Dit driedimensionale aspect van het reliëf komt nauwelijks aan bod in de ontwerptekeningen bij de vergunningsaanvragen waarover de KCML om advies wordt gevraagd.

Dergelijke evaluaties leveren dan ook nooit een eenduidig antwoord op. Ze vergen steevast een meervoudige analyse. Vanuit haar collegiale en multidisciplinaire samenstelling en bij gebrek aan concrete instrumenten om de *skyline* en vergezichten te beheren, probeert de KCML in haar analyses steeds ook de impact van projecten op die uitzichten te beoordelen en de erfgoeddimensie op het niveau van het stadslandschap in rekening te brengen.

Dit analysespectrum betreft zowel de adviezen van de Commissie over vergunningsaanvragen die betrekking hebben op bouwprojecten of op de heraanleg van al dan niet beschermd straten en pleinen, als de adviezen over bepaalde plannen of voorschriften op het niveau van het gewest, de gemeenten en/of een bepaald gebied.

De KCML besteedt in dat kader ook bijzondere aandacht aan de evaluatie van de impact van hoogbouw op het landschap. Dit gevoelig

onderwerp is weliswaar niet nieuw, maar leidt nog altijd tot hevige debatten. Tot het einde van de 19de eeuw werd de hiërarchie tussen gebouwen vooral bepaald door hun symbolische betekenis. Dankzij de technologische innovaties van de industriële revolutie kon men echter steeds goedkoper en sneller in de hoogte bouwen. Daardoor werden ook bouwwerken met een minder symbolische functie, zoals woon- of kantoorgebouwen, steeds hoger, waarbij ze binnen een grootstedelijke context meer emblematische constructies steeds vaker overtroffen.

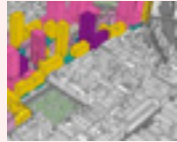
De KCML beseft dat hoogbouw een antwoord kan bieden op de vraag naar stadsverdichting en -vernieuwing of een rol kan spelen in het creëren van een grootstedelijk landschap. Ze evalueert de hoogbouwprojecten dan ook geval per geval op basis van een fijnmazige en meervoudige analyse, waarbij ze rekening houdt met de specifieke belangen en contexten van elk project. Zo evalueert de Commissie of torengebouwen op een positieve manier in de stad kunnen worden geïntegreerd en deze mee vorm kunnen geven, dan wel of ze de uitzichten, de scenografie en de hiërarchie van stedelijke elementen zoals bepaalde historisch en symbolisch waardevolle straten, wijken, landschappen of horizonten zouden aantasten.

De regulering van de *skyline* is vaak het resultaat van een lang proces, dat eigen is aan een democratisch stedenbouwbeleid. De KCML meent dat hierbij zowel erfgoedwaarden als esthetische en architecturale aspecten en landschapskenmerken in overweging moeten worden genomen. Een instrument dat de opmerkelijke uitzichten en gezichtspunten en de verschillende bestaande erfgoedwaarden van uitzicht inventariseert, actualiseert en publiek kenbaar maakt, kan hiertoe bijdragen. Door al deze al documenten in kaart te brengen, zou een informatietool worden gecreëerd die een hulpmiddel vormt in het besluitvormingsproces en de uitreiking van stedenbouwkundige vergunningen.²

HET STANDPUNT VAN DE KCML: ENKELE DOSSIERS

De volgende voorbeelden omvatten enkele adviezen van de KCML. Het gaat hier om adviezen over ontwerpen van reglementen, stedenbouwkundige plannen of aanvragen voor ste-

2. Dit werk wordt momenteel bij urban.brussels uitgevoerd. Zie hiervoor het artikel van Cecilia Paredes in deze publicatie.

AFB. 1A EN 1B

RPA Wet. Fotomontages. Beelden afkomstig uit het dossier KCML BXL40192. Advies verleend op de zitting nr. 646 bis van 13 november 2019).

denbouwkundige vergunningen. De adviezen van de KCML zijn openbaar en kunnen worden geraadpleegd en gedownload op de website van de Commissie³.

DE GEWESTELIJKE STEDENBOUWKUNDIGE VERGUNNING EN HAAR VERHOUDING TOT DE MILIEU-EFFECTEN

De Gewestelijke Stedenbouwkundige Vergunning (GSV)⁴ is een instrument dat de stedenbouwkundige kenmerken van gebouwen en hun naaste omgeving (bv. bouwprofiel, volume, esthetische eigenschappen, stevigheid van de bouwwerken) maar ook de inrichting van de openbare ruimte omkadert. In haar advies van april 2019⁵ op een ontwerp van wijziging van dit reglement vroeg de KCML om de bepalingen over de hoogte van bouwwerken niet te beperken tot een evaluatie ten opzichte van de referentiehoogten aan slechts één straatkant, zoals werd voorzien in de ontwerptekst.

Brussel heeft immers een reliëf met landschappelijke uitzichten gevormd door een wegenis die aan weerszijden bebouwd is en door stadswijken waarvan het specifieke karakter werd vastgelegd in fundamentele stedenbouwkundige regels, met name in de 19de eeuw.

De KCML pleit dus voor voorschriften die het gabarit van bouwwerken laat afhangen van de breedte van de straten, de tegenoverliggende bebouwing en de hellingen en hoogteverschillen die voortvloeien uit het natuurlijke reliëf. Ook specifieke regels voor hoekgebouwen zijn nodig. De manier om hoekpercelen te bebouwen zou uit het toepassingsgebied van de doorsneevoorschriften moeten worden gehaald en geval per geval moeten worden bekeken om de meeste geschikte inrichting van deze plekken te kunnen garanderen.⁶

De KCML wijst ook op de nood aan een strenge controle van de hoogte van nieuwbouwprojecten om een coherent en harmonieus kader te creëren voor de verschillende bouwwerken langs een straat of in hetzelfde huizenblok, zeker wanneer het een kwaliteitsvol architecturaal geheel betreft. Ook dat moet ervoor zorgen dat de landschappelijke waarde van de straat niet wordt aangetast. Zonder die maatregelen wordt het bestaande stadsweefsel, dat de fysionomie van Brussel en de rijkdom van haar straten en wijken vormt, immers ernstig bedreigd.

ONTWERP VAN RICHTPLAN VAN AANLEG (RPA) 'WET' EN ZIJN VERHOUDING TOT DE MILIEUEFFECTEN

Het Richtplan van Aanleg (RPA) biedt de gewestelijke overheid de mogelijkheid om in één keer een stedenbouwkundige strategie met daarbij horende reglementaire bepalingen vast te leggen. Dit recente instrument kreeg intussen een belangrijke plaats in de hiërarchie van de gewestelijke plannen. De perimeter van het Richtplan van Aanleg voor de wijk rond de Wetstraat wordt afgebakend door de Kunstlaan, Jozef II-straat, Guimardstraat, Jacques de Lalaingstraat en de Steenweg op Etterbeek. De doelstelling van dit zogenaamde 'RPA Wet' is de 'levenskwaliteit' te verbeteren door het (her)invoeren van een gemengd karakter in de wijk (kantoren, woningen, handelszaken en voorzieningen), het doorbreken van het 'tunneleffect' door de aanleg van dwarspaden en hoogwaardige openbare ruimten, het opwaarderen van de as van de straat en ten slotte het creëren van de voorwaarden om de inplanting van de gebouwen van de Europese Commissie te herstructureren.

Die lovenswaardige maar theoretische doelstellingen bleken echter niet te stroken met de voorgestelde buitenmaatse verdichting en vooropgestelde bouwprofielen. Dit leidde in november 2019 tot een zeer ongunstig advies van de KCML over het project, dat reeds in mei 2019 door de Regering in een eerste lezing was goedgekeurd. Vier van de tien betreffende huizenblokken zouden immers voortaan elk twee torengebouwen kunnen bevatten. In de zes andere zou telkens één torengebouw gebouwd kunnen worden. Dit zou het totaal op 14 torens brengen, waarvan er acht tot 100 meter hoog mochten reiken, vijf tot 120 meter en één tot 155 meter⁷. (AFB. 1A EN 1B)

3. <https://kcml.brussels/adviezen>

4. https://stedenbouw.irisnet.be/spelregels/stedenbouwkundige-verordeningen-svs/de-gewestelijke-stedenbouwkundige-verordening-gsv?-set_language=nl

5. Voor het volledige advies van de KCML: https://kcml.brussels/sites/default/files/avis/637b/BXL60125_637b_LEG_RRU.pdf

6. De naleving van de regels is echter niet het enige element waarop de beslissing is gebaseerd. De autoriteit die de beslissing neemt moet ook de opportuniteit van het project en de naleving van de 'goede ruimtelijke ordening' beoordelen. Dit is een essentieel principe op het vlak van de stedenbouw. Het beoogt de integratie en de compatibiliteit van een project met de al dan niet bebouwde onmiddellijke omgeving. De beoordeling kan gebeuren met verwijzing naar verschillende elementen zoals de kenmerken van de wijk, de impact op de buurt, de dichtheid van de bodembezetting. De administratieve overheid is de enige die bevoegd is om die beoordeling uit te voeren. Ze gebruikt ze in elke beslissing in verband met een vergunningsaanvraag.

7. Deze afbeeldingen zijn afkomstig uit het ontwerp van Richtplan "Wet" waaraan de RBHG een einde heeft gemaakt op 12 mei van dit jaar. Ze zijn daarom niet representatief voor het voor het werk dat momenteel gevoerd wordt rond een gedeelde visie. De RPA projecten komen ook aan bod in het gesprek met Perspective. brussels op het einde van dit nummer.

8. Voor het volledige advies van de KCML: https://kcml.brussels/sites/default/files/avis/649/BXL20546_649_MuseeduChat_11.pdf

AFB. 1C
Impact van de toren *The One* op het uitzicht over de Triomfboog van het Jubelpark (A. de Ville de Goyet, 2019 © urban.brussels).

Voor de KCML waren die torengebouwen, ongeacht hun mogelijke architecturale kwaliteit, op die plaatsen onaanvaardbaar omdat ze, zoals bleek uit fotomontages, een nefaste impact zouden hebben op het volledige stadslandschap van het gewest. Deze hoogbouw zou in het bijzonder een bedreiging vormen voor meerdere wijken met een grote erfgoedwaarde en voor de monumentale zichtassen van de triomfboog van het Jubelpark, de Squareswijk en de Koningswijk (Warandepark, Koningsplein, Paleizenplein). Ook voor de Leopoldswijk zelf, die al in de jaren 1950 werd omgevormd tot een hoofdzakelijk administratief gebied dat grotendeels voorbehouden werd voor de gebouwen van de Europese Unie, zou de impact aanzienlijk zijn.

Hoewel het ontwerp van RPA Wet nog niet was goedgekeurd – net zomin als de eerdere plannen van stadsprojecten met vergelijkbare visies – verrees in 2019 toch al een eerste torengebouw (*The One*) in het plangebied. Wanneer in september 2019 de Raad van State de vergunning annuleerde, was de toren reeds gebouwd en werd de gevreesde nadelige impact op de triomfboog van het Jubelpark en op de Squareswijk bevestigd (**AFB. 1C**). Nochtans had de KCML al bij de eerdere plannen voor stadsprojecten gewezen op de risico's van dergelijke hoogbouw voor het stedelijk landschap

Na het advies van de KCML, maar ook na hevige tegenkanting van andere actoren, wordt het RPA Wet intussen fundamenteel herzien. Deze procedure is nog niet afgerond, maar de KCML merkt nu al dat de reacties op het project uitein-

delijk een gunstig gevolg hebben. In verschillende grote projecten binnen deze perimeter wordt hoogbouw geschrapt en wordt meer belang gehecht aan het hergebruik van de bestaande bebouwing en de verbetering van de binnenterreinen en -plaatsen van de huizenblokken. De Europese Unie kondigde ook aan af te zien van haar plan voor een 155 meter hoog torengebouw in huizenblok 130. Het volledige project wordt hertekend. Dat is de richting van de maatregelen die de Regering eind 2021 trof.

AFBRAAK VAN HET BOUWWERK KONINGSSTRAAT 6 EN REALISATIE VAN EEN NIEUW GEBOUW VOOR HET LE CHAT CARTOONMUSEUM

In januari 2020 verklaarde de KCML zich principieel akkoord met de bouw van een museum tussen het Paleis voor Schone Kunsten van Victor Horta en het gebouwencomplex van *Brussels Info Place* (BIP). Dit laatste omvat drie beschermde gebouwen die behoren tot het in 1776 aangelegde Koningsplein. Het nieuwe museum zou het zogenaamde '1930-gebouw' vervangen, dat oorspronkelijk voor het Rekenhof werd gebouwd (bouwvergunning van 1936) maar momenteel niet meer in gebruik is.⁸ (**AFB.2A EN 2B**)

De Commissie, die kwaliteitsvolle hedendaagse projecten aanmoedigt, pleitte echter voor een grondige herziening van het project met het oog op een betere overgang tussen de oorspronkelijke neoclassicistische architectuur, de verschillende 19de- en 20ste-eeuwse toevoegingen en het nieuwe bouwwerk. Ze vroeg meer aandacht voor de basisprincipes van de compositie van de Koningswijk en meer coherentie met de andere gebouwen. (**AFB. 2C**) De uitdaging van dit project bestaat erin het nieuwe gebouw te integreren in het neoclassicistische landschap van de Koningswijk, zoals dat al bijna twee eeuwen lang op subtiele wijze werd verzekerd door architecten als Saintenoy, Balat, Horta en Polak. Tijdens de 19de en 20ste eeuw werd de Koningswijk weliswaar voortdurend gemoderniseerd, maar men slaagde er altijd in om haar samenhang te behouden met ingrepen die getuigden van een meesterlijke beheersing van de kunst van het creëren van stedelijke overgangen.

In haar streven om de logica van soberheid en eenheid die de Koningswijk kenmerkt te waar-

12

borgen, verzocht de KCML om de omvang van het nieuwe gebouw te beperken en de vormgeving en uitvoering van de gevels te herzien, om zo een betere chromatische en materiele integratie van het nieuwe museum in de Koningswijk te garanderen en om het 'vuurtoren'-effect te vermijden dat 's nachts zou optreden door het overvloedig gebruik van glas.

BOUW VAN EEN APPARTEMENTS- GEBOUW OP HET SAINCTELETTEPLEIN

De KCML formuleerde in april 2019 een ongunstig advies over dit project omwille van het buitensporige bouwvolume van de geplande nieuwbouw op deze bijzonder zichtbare en strategische locatie vlakbij het Saincteletteplein⁹. In 2021 bevestigde de Commissie dit advies. Het 14 verdiepingen tellende torengebouw met een wit monolithisch uitzicht zou aan de rand van het kanaal worden opgetrokken, recht tegenover de beschermde *Halles des Producteurs*. De toren zou niet alleen een impact hebben op het beschermde gebouw, maar ook breken met de aanpalende wijken die deel uitmaken van een gebied van culturele, historische, esthetische waarde of stadsverfraaiing (GCHEWS), alsook met een groot aantal panden die zijn opgenomen in de inventaris van het architecturale erfgoed van Sint-Jans-Molenbeek.

De KCML is van mening dat dit project de kwaliteit van de zichten op het kanaal en de samenhang met de bestaande wijken op dezelfde manier in het gedrang zou brengen als het plan om een deel van de KBC bankkantoren aan de naburige Havenlaan 12-14 te vervangen door nieuwe woningen, een hotel, kantoren, openbare voorzieningen en winkels.¹⁰ Ze pleit ervoor om de grote vastgoedprojecten langs het kanaal te kaderen in een harmonieuzere en evenwichtigere aanpak die streeft naar integratie met de kanaalranden, de naburige wijken, hun bewoners en het stadslandschap (**AFB. 3A EN 3B**).

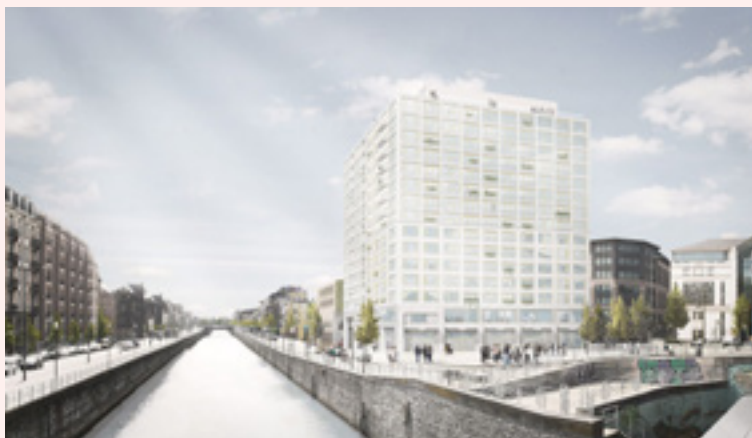
BESLUIT

Is het op punt stellen van een systeem om uitzichten en *skylines* in Brussel te beschermen een realistische doelstelling? Het erfgoedbehoud en de stadsontwikkeling effectief of symbolisch

AFB. 2A EN 2B
Fotomontages. Het toekomstige Cartoonmuseum De Kat / La Chat in zijn omgeving (© Pierre Hebbelinck). Dossier KCML BXL20546. Advies verleend op de zitting nr. 649 van 15 januari 2020).

met elkaar verzoenen is een delicate evenwichtsoefening die stedenbouwkundige richtlijnen en plannen niet kunnen oplossen op basis van een binaire benadering. Een nauwkeurige analyse van de individuele projecten, hun locatie en de geldende regels blijft essentieel. Dat geldt ook voor het debat dat hierover gevoerd wordt en waaraan de KCML veel belang hecht. Toch mag dit niet verhinderen dat bestaande instrumenten worden verbeterd en een hoog-

AFB. 3A

Ontwerp voor een toren van 14 verdiepingen, Koolmijnenkaai 88-90. Dossier KCML MSJ20214. Advies verleend op de zittingen nr. 676 (14 juli 2021) en nr. 636 (3 april 2019).

AFB. 3B

Uitzicht van het Saincteletteplein en de Koolmijnenkaai in 2015 (M. Vanhulst © urban.brussels).

9. Voor het volledige advies van de KCML: https://kcml.brussels/sites/default/files/avis/676/MSJ20214_676_PU_Charbonnage_88a90.pdf

10. Voor het volledige advies van de KCML: https://kcml.brussels/sites/default/files/avis/625/MSJ20213_625_KBC_0.pdf

11. Zie het artikel van Judith Lemaire in deze publicatie.

12. Zie in dit verband de bijdragen van Géry Leloutre en Sarah Cap sius en van Cecilia Paredes in deze publicatie.

waardige stedenbouwkundige benadering wordt ontwikkeld die ernaar streeft het stedelijk kader met zijn erfgoedwaarde, architectuur en stadsvormen in stand te houden. Diezelfde benadering dient echter ook opwaardering en evolutie te faciliteren, door rekening te houden met de nieuwe stedelijke functies en behoeften, en deze in het kader van de stad als geheel te onderzoeken. Dit streven sluit aan op de intenties van het Gewestelijk Plan voor Duurzame Ontwikkeling (GPDO).

Zoals hoger reeds aangehaald zou men in een eerste fase de besluitvorming structureel kunnen ondersteunen door de wettelijke erfgoedwaarden uit het begin van de 20ste eeuw¹¹, en de kaarten van de jaren 1970¹², een grotere rol te laten spelen of zelfs als reglementair instrument te hanteren. Vervolgens kan een digitaal hulpmiddel worden ontwikkeld waarmee de te vrijwaren uitzichten op de Brussels skyline kunnen worden geïdentificeerd en geactualiseerd en waarmee de impact van nieuwbouwprojecten correct kan worden ingeschat. De verschillende actoren moeten een optimale evaluatie kunnen maken waarbij ook de kwaliteit van het project in rekening wordt gebracht. Zowel de dimensie van het erfgoed als die van het stadslandschap moeten het gewicht krijgen dat zij verdienen bij de uiteindelijke afwegingen en beslissingen in het stadsplanningsproces.

De KCML is ervan overtuigd dat het ‘geheugen’ en het ‘project’, de erfgoedbenadering en de hedendaagse benadering, met elkaar verzoend kunnen worden op het niveau van stedenbouw en landschap, net zoals dit reeds gebeurt voor een gebouw of een site. Niet alles moet behouden blijven. Het is belangrijker dat de samenhang verzekerd wordt met het verhaal dat aan de grondslag ligt van de stadsontwikkeling. De Commissie streeft naar een harmonieuze integratie van projecten in de bestaande stad en haar landschappen, zowel op de schaal van de wijk als die van de volledige stad. Hierbij moet bijzondere aandacht worden besteed aan de valorisatie van opmerkelijke erfgoedlandschappen en belangrijke stadsuitzichten.

De uitdagingen op het vlak van een duurzame stadsontwikkeling dragen ook bij tot het vernieuwen van de relatie die steden hebben met hun erfgoedruimten. Deze ruimten kunnen immers worden voorgesteld als een model voor stadsontwikkeling. Toch wordt erfgoed nog te vaak gezien als een obstakel in plaats van een drijvende kracht voor die stadsontwikkeling.

Vertaald uit het Frans

Hoofredactie

Stéphane Demeter

Redactiecomité

Jean-Marc Basyn, Okke Bogaerts, Stéphane Demeter, Paula Dumont, Valerie Orban en Cecilia Paredes

Coördinatie dossier

Cecilia Paredes en Christophe Loir (ULB)

Redactiesecretariaat

Cecilia Paredes en Okke Bogaerts

Coördinatie iconografie

Julie Coppens

Eindredactie frans

Stéphane Demeter, Cecilia Paredes

Eindredactie nederlands

Paula Dumont

Auteurs/ redactionele medewerking

Aurélië Autenne, Okke Bogaerts, Odile De Bruyn, Sarah Capesius, Marie Demanet, Paula Dumont, Christian Frisque, Catherine Leclercq, Harry Lelièvre, Géry Leloutre Judith Le Maire de Romsée, Murielle Lesecque, Christophe Loir, Tom Sanders, Barbara van der Wee, Thomas Schlessler et Andreas Stynen

Vertaling

Dynamics Translations, Linguanet

Nalezing

Okke Bogaerts, Stéphane Demeter, paula Dumont, Christophe Loir, Alfred de Ville de Goyet, Philippe Charlier, Alice Gérard, Murielle Lesecque, Nazim Lison, Anne Marsaleix, Cecilia Paredes

Cartografie

Toast Confituur Studio (Tenzij anders vermeld)

Lijst met afkortingen

AAM – Archives d'architecture moderne
ARA – Algemeen Rijksarchief
CIDEP – Centre d'information, de documentation et d'étude du patrimoine
CIVA – Centre international pour la ville, l'architecture et le paysage
GAE – Gemeentelijke archieven van Elsene
H.M. – Hortamuseum
KBR Koninklijke Bibliotheek / Bibliothèque royale
KIK-IRPA – Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium / Institut royal du Patrimoine artistique
MSB – Museum Stad Brussel
SAB – Stadsarchief Brussel

ISSN

2034-5771

Wettelijk Depot

D/2022/6860/008

Vormgeving

Toast Confituur Studio

Ontwerper van de maquette

Polygraph'

Druk

db Group.be

Verbreiding en abonnementenbeheer

Cindy De Brandt, Brigitte Vander Bruggen
bpeb@urban.brussels

Bedankingen

Sarah Capesius, Nadège Guichard (SAB), Alain Jacobs, Caroline Piersotte (Perspective), Stéphane Vanreppelen (Bozar), het team van het Documentatiecentrum urban.brussels en het team BruGIS (urban.brussels)

Verantwoordelijke uitgever

Bety Waknine, directeur-generaal, urban.brussels (Gewestelijke Overheidsdienst Brussel Stedenbouw en Erfgoed) Kunstberg 10-13, Brussel

De artikelen zijn gepubliceerd onder de verantwoordelijkheid van de auteurs. Alle rechten voor het reproduceren, vertalen of herwerken zijn voorbehouden.

Contact

urban.brussels
Directie Kennis en Communicatie
Kunstberg 10-13, 1000 Brussel
www.urban.brussels
bpeb@urban.brussels

Herkomst van de foto's

Mochten er ondanks onze inspanningen om alle reproductierechten te betalen toch nog gerechtigden zijn die niet gecontacteerd werden, dan worden zij verzocht zich kenbaar te maken

Erfgoed Brussel reeds verschenen

001 - November 2011
Terug naar school

002 - Juni 2012
De Hallepoort

003-004 - September 2012
De kunst van het bouwen

005 - December 2012
Hôtel Dewez

Extra nummer 2013
Het erfgoed schrijft onze geschiedenis

006-007 - September 2013
Brussel, m'as-tu vu?

008 - November 2013
Industriële architectuur

009 - December 2013
Parken en tuinen

010 - April 2014
Jean-Baptiste Dewin

011-012 - September 2014
Geschiedenis en herinnering

013 - December 2014
Cultusgebouwen

014 - April 2015
Zoniënwoud

015-016 - September 2015
Ateliers, fabrieken en kantoren

017 - December 2015
Stadsarcheologie

018 - April 2016
De Gemeentehuizen

019-020 - September 2016
Stijlen gerecycleerd

021 - December 2016
Victor Besme

022 - April 2017
Art nouveau

023-024 - September 2017
Natuur in de stad

025 - December 2017
Conservatie op de steigers

026-027 - April 2018
Kunstenaarsateliers

028 - September 2018
Het Erfgoed, dat zijn wij!

Extra nummer - 2018
De restauratie van een uitzonderlijk decor

029 - December 2018
Historische Interieurs

030 - April 2019
Beton

031 - September 2019
Een plaats voor kunst

032 - December 2019
De straat anders bekeken

033 - Lente 2020
Lucht, warmte, licht

034 - Lente 2021
Kleuren en texturen

035 - Lente 2021
Georges Houtstont en de ornamenten-koorts van de Belle Époque

Alle artikels kunnen geraadpleegd worden op www.erfgoed.brussels

urban.brussels zet resoluut in op de kennismaatschappij en wil met zijn publiek een moment van introspectie en expertise delen over de stedelijke thema's van vandaag. De pagina's van *Erfgoed Brussel* bieden het stedelijk erfgoed in al zijn diversiteit een forum voor open en pluralistische reflectie. Het dossier *Stadsgezichten* onderzoekt het creëren en beheren van uitzichtpunten, en het valoriseren ervan in de publieke ruimte. Met deze publicatie wil urban.brussels de actoren op het terrein bewustmaken omtrent deze problematiek.

Bety Waknine,
Directeur-generaal

U

15 €

ISBN 978-2-87584-202-2